

Др Нина Кршљанин*

Чворовић, Зоран. 2018. *Душанов законик у руском огледалу*. Београд: Catena mundi, 164.

Из пера Зорана Чворовића, доцента на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу, стигла нам је књига на данас ретку тему – упоредноправне анализе института из српске и руске правне историје. Мада, на први поглед, поређење права етнички, верски и историјски блиских земаља представља логичну тему за истраживање, озбиљнијих радова те врсте суштински није било последњих стотинак година. Како и сам Чворовић примећује, последњи аутори који су били озбиљно потковани за такву анализу – Теодор Тарановски и Александар Соловјев – у свом раду у Југославији фокусирали су се на историју српског права, тек понегде и узгред правећи паралеле са правом Русије.

У књизи се прописи Душановог законика пореде са прописима три руска правна зборника из периода уједињене Московске државе – Судебника Ивана III из 1497, Судебника Ивана IV из 1550, те Саборног уложенија из 1649. године. Хронолошку дискрепанцу која овде наизглед постоји аутор умесно објашњава тиме да у истраживањима из правне историје главну улогу игра не хронологија, већ фазе развоја права које се пореде. Тако управо у разматраном периоду – када су уједињене удеоне кнежевине, а писано право почело да се уздиже изнад обичајног, али пре вестернизације под Петром Великим – руско право по степену свог развоја, као и ромејског (византијског) утицаја одговара оној фази у којој је било право немањићке Србије од Милутина до Душана. Аутор истиче и често занемариване или намерно прећуткиване везе између средњовековне српске и руске државе, те утицај који је Законоправило Светог Саве – „Крмчија“ – остварило на руско право.

Књига има три дела, у којима аутор анализира три категорије института управљених на заштиту три у средњем веку најважнија

---

* Аутор је доцент Правног факултета Универзитета у Београду, *nina.krsljanin@ius.bg.ac.rs*.

добра: вере, државе и својине. У првом делу, насловљеном „Заштита православља“, аутор пореди кажњавање јеретика и прописе против католичког прозелитизма у Душановом законнику са прописима против исламизације у Саборном уложенију (као и неким указима руских царева из 17. века), изводећи порекло обе групе прописа из одредаба против преобраћења хришћана у јудаизам или ислам у Прохирону, односно „Закону градском“ у Законоправилу Светог Саве. На основу тог поређења он изводи закључак да се норма о јеретику из чл. 10 Душановог законика односи, као и оне из претходних чланова, на католика, а не на богумила, те да кажњавање попа латинског за превођење православца у католичку веру „по Закону светих отаца“ из чл. 8 Законика упућује на смртну казну, а не на духовну санкцију или забрану завештања и наслеђивања, како су сматрали ранији истраживачи. За своје закључке аутор налази и неке доказе из праксе, те образлаже и како ти прописи нису у нескладу са мултиконфесионалном природом средњовековног српског царства, односно толеранцијом других вера осим државне православне.

У другом делу, под називом „Заштита државе“, говори се о обавези властеле на верност владару и кажњавању издаје (невере). Прописи Душановог законика и уопште регулатива српског права у тој области пореде се са дугом еволуцијом тог института у руском праву. Почев од увођења праксе давања заклетви верности у московском праву, којом је при централизацији државе лагано укинута раније обичајно право бојара да пређу из службе једном удеоном кнезу у службу другом, чиме је настала издаја као кривично дело (уз изричит пристанак да у случају кршења заклетве могу бити кажњени издајник и његова породица), преко прописа оба Судебника у којима се она кажњава смртном казном, стигло се до строгих прописа Саборног уложенија о смртној казни и конфискации имовине, некажњивости убиства издајника, те кажњавању и сродника који су знали за његову намеру а нису га пријавили. Из тог развојног тока Чворовић закључује да ни одредба Душановог законика о кажњавању сродника који живе у истом домаћинству заједно са учиниоцем невере не представља, како је још Тарановски сматрао, сужавање раније одговорности читавог рода (јер такве ни у руском праву никада није било) већ само фиксирање у закону колективне имовинске одговорности, која је и иначе била уобичајена с обзиром на колективни карактер породичне имовине. Он наглашава да и чињеница да је за неверу у Србији властели судио сам цар (а не суд једнаких) сведочи о јакој централној власти и потчињавању властеле владару, а да се ни ту не може говорити о било каквој сталешкој повластици.

Трећи и најобимнији део, „Заштита својине“, обухвата класична кривична дела против имовине, крађу (татбу) и разбојништво. Придајући велики значај лексичко-семантичкој димензији код тих де-

ликата, аутор објашњава да је етимологија речи *tamba* иста као и латинске *furtum*, те да се оба термина изворно односе на присвајање туђе ствари тајно, кришом, што се у словенским правима вероватно сматрало нарочито тешким. Међутим, руско право, осим разбојништва, познаје још један деликт који подразумева отворено (и, по ромејском схватању, насилно) одузимање имовине: грабеж, одузимање имовине од вршилаца власти, државне или патримонијалне (у латинској паралели, *rapina*, насупротив разбојништву, *latrocinium*). Ни наративни ни законски извори у Србији, по Чворовићу, не познају такво дело као посебно формирано, али се у Душановом законнику, нарочито у чл. 180, може приметити зачетак његовог издвајања. Показујући еволуцију грабежа у руском праву од 11. до 17. века, аутор указује на то да су се као главни елементи који га одређују издвојили то што учиниоци нису имали доминантну намеру стицања противправне имовинске користи и то што се нису бавили криминалном делатношћу као занимањем. С тим на уму, он налази елементе таквог деликта у још пет чланова Душановог законика и показује како у њима расте елемент заштите јавног поретка, а не само приватне имовине.

Осим тога, Чворовић истиче да су средњовековна Србија и Русија, као и многе друге средњовековне државе, имале исте проблеме са организованим криминалитетом, тј. професионалним лоповима и разбојницима, те да су их и решавале на сличан начин – увођењем опште истраге у којој су, у недостатку развијеног државног апарата, важну улогу играле локалне заједнице. Још у Судебнику из 1497. године постојао је институт потврђивања да је реч о познатом злочинцу заклетвом пет или шест добрих људи, а у Судебнику из 1550. године статус доказног средства добила је и општа истрага локалних самоуправних органа, која се убрзо морала спроводити барем једном годишње, под претњом чак и смртне казне за старешине које би немарно вршиле ту дужност. Све је то веома слично колективној одговорности села и властелина за случајеве професионалне крађе и разбојништва у Душановом законнику. Заједнички су и далеко строже кажњавање професионалног него обичног лопова и многи процесни моменти код гоњења тих кривичних дела, а нарочито забрана мирења у случају гоњења по приватној тужби, односно, касније, гоњење по службеној дужности. Чворовић овде, помоћу паралеле са руским правом, показује да се иза термина *обличеније* средњовековног српског права крије не само доказ хватањем учиниоца на делу или са украденим ствари (*лицем*) већ и указивање на њега као на професионалног злочинца од стране локалне заједнице, те да греше они аутори који уместо два у средњовековном српском праву виде три облика крађе и разбојништва. Но, аутор указује и на разлике између српског и руског права у кажњавању тих деликата, а нарочито на већи значај који

је руско право, под ромејским утицајем, у кажњавању обичне крађе приписивало поврату – који се често доказивао применом тортуре, такође непознате средњовековном српском праву.

Књига је писана питко, лепим стилем и језиком. За сваку похвалу је тежња аутора да разуме и расветли дух епохе и поднебља о којем пише, и то не само у правним питањима – као што се може видети, рецимо, у напомени да надимак Ивана IV *Грозни* нема у руском језику исто значење као у српском. Главни, директни циљ ове књиге био је да се неке непознанице у вези са Душановим закоником разјасне поређењем са садржински блиским одредбама руских правних споменика, који су боље очувани, а нарочито је несразмерно више података о њиховој примени у пракси. Иако се, наравно, таква поређења не могу сматрати коначним доказом, а неки од закључака које аутор изводи су смели и знатно одступају од досадашњих ставова у науци, сви су у оквирима могућег добро образложени и утемељени, те пружају добар материјал за размишљање и подстрек за даља истраживања. И управо због тога је значај ове књиге већи од значаја конкретних тумачења Душановог законика која су у њој изнета: она отвара врата и показује пут за далеко шири круг упоредних истраживања српског и руског средњовековног права, где свакако постоје могућности за стицање нових сазнања и увида о правима обеју земаља. Можда лагано долази време да се, сада без пристрасних романтичарских порива 19. века, поново појави дисциплина Историја словенских права – овога пута у зрелијем, објективнијем и поузданијем облику.